

PREPORODOV

JOURNAL

DVOMJESEČNIK KDBH „PREPOROD“ • ZAGREB • AUGUST/SEPTEMBER 2019 • BROJ 218-219 • CIJENA 10 KN / 2,5 KM

7. 10. 8. 10.
Srebrenica
18. 10. P. Potočac
26. 10. Knin
19. 10. Bojna

Srebrenica: Stop negiranju genocida /

Bošnjaci u Drugom svjetskom ratu /

Intervju: Max Bergholz /

Titov Allahu ekber

ISSN 1324-5052
9 771334 505004

PREPORODOV
JOURNAL

AUGUST/SEPTEMBAR 2019.

3 Kronika

- Faruk Vele** 15 Srebrenica, dolina tuge
Mediji i negiranje genocida
- Tomislav Marković** 26 U čast genocida i etničkog čišćenja – spomenik Draži Mihailoviću u Bileći
- Alija Hodžić** 29 Kako postati manjina?
(razgovarao: Božo Kovačević)
- Mesud Šadinlija** 34 Podrigivanje sukoba
- Faruk Vele** 44 Bošnjaci su bili antifašisti
- Jasmin Agić** 50 Naša stvarna uloga u Drugom svjetskom ratu
- Max Bergholz** 52 Etnička netrpeljivost je posljedica ekstremnog nasilja
(razgovarala: Barbara Matejić)
- Hana Bajrović** 59 Ljubav, snijeg i politika
- Faruk Vele** 62 Drama pišča u Turskoj
- Jasmin Agić** 65 Kako je Pamuk ostao vijest dana
- Mirza Skenderagić** 68 Kao neko zaljubljen
Abbās Kiyārostamī (1940 – 2016)
- Ivan Milenković** 74 Bijela koža i crne duše
- Jasmin Agić** 76 Nakon tragedije
- Hana Bajrović** 78 Badro i Uzeir
- Matija Bošnjak** 80 Vjera u bliskost

Kronika

**ULTRAMARATON
VUKOVAR – SREBRENICA
I KOMEMORATIVNI PROGRAM
SREBRENICA 1995 – 2019.
Memorijalni centar Ovčara, Vukovar –
Potočari, Srebrenica, 6. – 10. juli 2019.**

Šestoga srpnja ispred Memorijalnog centra Ovčara u Vukovaru potrcali su ultramaratonci s ciljem da 10. srpnja stignu u Potočare, u Srebrenicu. Ove su godine ultramaratonci: Dražen Ćučić, Zmago Horvat, Robert Kasumović, Elvir Rakipović i Duško Štrbac. „Trčimo jer želimo dati počast svim nevino stradalima u Domovinskom ratu, žrtvama genocida u Srebrenici. Žrtve zaslужuju to sjećanje i zato ćemo mi izdržati ovih 227 kilometara,“ rekao je prije početka ultramaratona na Ovčari Dražen Ćučić. „Poruka je jednostavna, ne smijemo dozvoliti da se ovakva tragedija, kao što su Ovčara i Srebrenica ponove“ – dodao je u ime organizatora Ekrem Bećirović.

Ljudi različitih nacionalnosti, zdržani u odlučnosti i ustrajnosti da na ovaj način, trčanjem, podsjeti na strahote stradanja u Vukovaru i Srebrenici i povezuju ta dva grada čiji su ljudi prošli nezamislive patnje i tisuće

nisu preživjele, pretrčat će 227 kilometara u pet dionica. To su : Vukovar/ Ovčara – Vinkovci – Brčko – Janja – Zvornik – Srebrenica/Potočari. Na njihovom putu pridruživali su im se trkači na dionicama kako bi na taj način šestorici ultramaratonaca dali potporu i odali počast žrtvama. Potpredsjednik Vijeće bošnjačke nacionalne manjine grada Zagreba, Ekrem Bećirović, ističe da je ovo osmi ultramaraton Vukovar – Srebrenica i dio je programa i načina na koji Vijeće obilježava genocid u Srebrenici. Vijeće, naime, svake godine organizira i Konvoj mlađih Bošnjaka i njihovih prijatelja *Da se ne zaboravi*, već trinaest Konvoja otišlo je do sada za Srebrenicu kako bi mlađi ljudi cijelovito razumjeli što se dogodilo u Srebrenici tog srpnja 1995. godine.

Ekrem Bećirović je istakao da su u Konvoju sudjelovali i učenici Srpske pravoslavne opće gimnazije *Katarina Kantakuzina Branković* iz Zagreba.

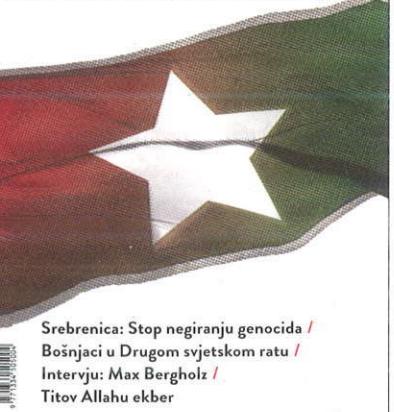
Iskustvo dolaska u Memorijalni centar u Potočarima kao i u Srebrenicu, razgovor s preživjelima, s ljudima koji danas svoju sudbinu žive u Srebrenici, svakako je transformacijsko iskuštenje za mnoge koji su s Konvojem

Ultramaraton Vukovar – Srebrenica

PREPORODOV
JOURNAL

DVOMJESJEĆNIK DBH „PREPOROD“ ZAGREB – AUGUST/SEPTEMBAR 2019. – BROJ 218-219 – CIJENA 10 KN / 2,5 KM

Srebrenica: Stop negiranju genocida /
Bošnjaci u Drugom svjetskom ratu /
Intervju: Max Bergholz /
Titov Allahu ekber

PREPOROD
Kulturno društvo Bošnjaka Hrvatske

ISSN 1334-5052
Preporodov Journal
dvomjesečnik KDBH „Preporod“
august/septembar 2019.

NAKLADNIK: Kulturno društvo Bošnjaka Hrvatske „Preporod“

ZA NAKLADNIKA: Ervin Jahić

GLAVNI I ODGOVORNJI UREDNIK:

Nenad Rizvanović

UREĐANIŠTVO: Jasmin Agić, Dino Bajramović, Dennis Gratz, Lejla Hodžić, Edin Omerčić

LEKTURA I KOREKTURA: Amela Babić

GRAFIČKA UREDNICA: Ana Pojatina

TISAK: Topografika, Velika Gorica

ILUSTRACIJA NA NASLOVNICI: Kenan Zekić

ADRESA: Preporodov Journal,
Ulica grada Vukovara 235, 10000 Zagreb
TELEFON/FAKS: +385 (0)1 4833 635
E-MAIL: kdbhpreporod@kdbhpreporod.hr

ŽIRO RAČUN:

ZABA HR4823600001101441490

DEVIZNI RAČUN:

ZABA SWIFT HR4823600001101441490

Cijena: 10 kn, 2,5 KM

Mišljenja i stavovi koje zastupaju autori nisu nužno i stavovi uredništva.

Tiskano uz finansijsku potporu iz Državnog proračuna Republike Hrvatske putem Savjeta za nacionalne manjine Republike Hrvatske i Grada Zagreba.

POVIJEST

Podrigivanje sukoba

PIŠE: MESUD ŠADINLIJA

Opsežna i ambiciozna studija Davora Marijana *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, knjiga je kojoj naslov jasno definiše temu i predmet istraživanja, istovremeno dajući i nagovještaje autorskog diskursa i interpretativnih tendencija. Ukupno 476 stranica teksta strukturirano je u 23 glave, od kojih neke imaju više poglavlja. Knjiga sadrži i sažetak na engleskom, popise kratica, izvora i literature, te registar ličnih imena. Tekst je opremljen većim brojem topografskih karata, grafički dobro urađenih, koje prate sadržaj i pomažu čitaocu u prostornoj orientaciji i razumijevanju složenih vojnih i političkih supozicija.

Ovoj temi autor je tokom prethodne dvije decenije pristupao u više rada različite ambicije i neujednačene naučne vrijednosti, koji su jednim dijelom bili i rezultat njegovog angažmana kao vještaka u procesima pred Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju (ICTY). U nekim je, kao u radu objavljenom 2001. godine pod naslovom *Rat u Bosni i Hercegovini ili nepodnošljiva lakoća „povjesničarenja“* (Nacionalna sigurnost i budućnost, Svezak 1, Zagreb, 2001, str. 137-158), izražavao početnu suzdržanost od ambicije davanja cjelevitog opisa rata u Bosni i Hercegovini, obrazlažući je nedovoljnom razinom istraženosti. Istovremeno je isticao preferenciju oslanjanja na činjenice kao na izvor spoznaje, umjesto na predrasude, što je naveo kao *jaku značajku u radovima muslimansko-bošnjačkih autora*.

Lager Dretelj

ODBRANA HERCEG-BOSANSKOG UZP-A

Ovakav pristup, koji je uključivao racionalnu početnu suzdržanost u pogledu vlastitih zaključaka, ali i mjestimično izdašnu upotrebu suplemenata, poput prethodno apostrofiranih *predrasudom protiv predrasuda anabolika*, namijenjenih širokim masama, proisticao je iz društveno-političkog konteksta u kojem nije bilo moguće u potpunosti anticipirati konačni domet rada ICTY-a i njegove posljedice. U međuvremenu Davor Marijan se predstavio i sa nekoliko ozbiljnih knjiga i naučnih radova koji, bez sumnje, predstavljaju iskorak u historiografiji i daju doprinos stvaranju pretpostavki za uspostavljanje, makar i neformalnih, standarda i parametara za vrednovanje radova iz savremene i posebno vojne historije u širim, regionalnim okvirima. Knjiga o kojoj je

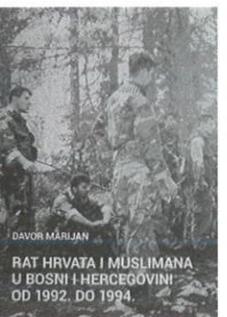
ovdje riječ ne spada u ovaj dio Marijanovog opusa.

Nastala nakon pravosnažne presude izrečene krajem novembra 2017. grupi hrvatskih političkih, vojnih i policijskih dužnosnika u procesu protiv Jadranka Prlića i ostalih, ona je evidentno više refleks njenog sadržaja, posebno dijela u kojem je utvrđena odgovornost za udruženi zločinački poduhvat (UZP), nego izvorne naučne ambicije. U tom kontekstu ona nipošto nije usamljeni glas u hrvatskoj javnosti. Veći broj tekstova i medijskih reakcija različitim formi plasirani su s ciljem relativiziranja značaja pomenuće presude i osporavanja historijske utemeljenosti u njoj utvrđenih činjenica, sa toliko međusobnog interferencijskog potencijala da se, bez velikog straha od pretjeranosti, može konstatičirati čitava tendencija svojevrsnog *udruženog kontra-UZP poduhvata*.

Autor je već od uvodnog poglavlja pod naslovom *Polazišta* dao naznake nastojanja da dokaže podjednaku legitimnost svakog političkog i vojnog djelovanja u Bosni i Hercegovini tokom ratnih godina. U suštini, to nastojanje je pokušao ostvariti osporavajući legitimnost i vjerodostojnost državnih organa Republike Bosne i Hercegovine i politike koju su isti deklarisali i provodili, institucionalno i personalno, koncentrišući se u prvom planu na legitimnost položaja i vjerodostojnost politike Alije Izetbegovića. Takvim pokušajima vraćao se višekratno u različitim dijelovima knjige, u različitim kontekstima i analitičkim nivoima.

MARIJAN PROTIV SUŽIVOTA, TOLERANCIJE I MULTIKULTURALNOSTI

U poglavlju pod naslovom *Tri naroda i tri „prošlosti“* osporio je sam koncept suživota, tolerancije i multikulturalnosti, kao temeljni princip društvene funkcionalnosti Bosne i Hercegovine, vežući ga neposredno za osmansku tradiciju i smatrajući ga lažnim, jer podrazumijeva navodnu muslimansku dominaciju. Ovakav sud je za Marijana osnov za nepovjerenje prema Izetbegoviću već u njegovoj predratnoj političkoj fazi, u kojoj se on u jednom govoru iz 1991. pozvao na „historijsku formulu Bosne i Hercegovine kao multikonfesionalne, multinacionalne i multikulturalne zajednice.“ Autor nakon toga jednom rolerkoster konkluzijom samu bosansku multikulturalnost i toleranciju označava kao mit izrastao u periodu 1991-1995. na tradiciji komšiluka kao forme *snošljivog života*, koji pripisuje austro-ugarskim modernizacijskim nastojanjima, a koji u periodu socijalizma uopće ne prepoznaće, već njegovu varijantu izraženu u formuliji *bratstva-jedinstva* pripisuje isključivo vladajućoj ideološkoj opresiji. Iako u poglavlju pod naslovom *Bosna i Hercegovina u socijalističkoj Jugoslaviji* vrlo detaljno navodi temeljnu ustavnu formulu o ravnopravnosti naroda, kao i njene gotovo identične formulacijske varijante od dokumenata ZAVNOBiH-a iz novembra 1943. do bosanskohercegovačkih ustavnih amandmana iz juna 1990. koje su upravo bile jasan i nedvosmislen iskaz funkcionirajućeg principa multilateralnosti, autor ih, za ozbiljnog povjesničara isuviše malim otporom opru-

DAVOR MARIJAN
RAT HRVATA I
MUSLIMANA U BOSNI
I HERCEGOVINI OD
1992. DO 1994.
Hrvatski institut za povijest,
Zagreb, 2018.

ge na obraču, hladno upucava kao „fraze koje nisu korespondirale sa bosanskohercegovačkom stvarnošću.“

IZETBEGOVIĆ NA NIŠANU

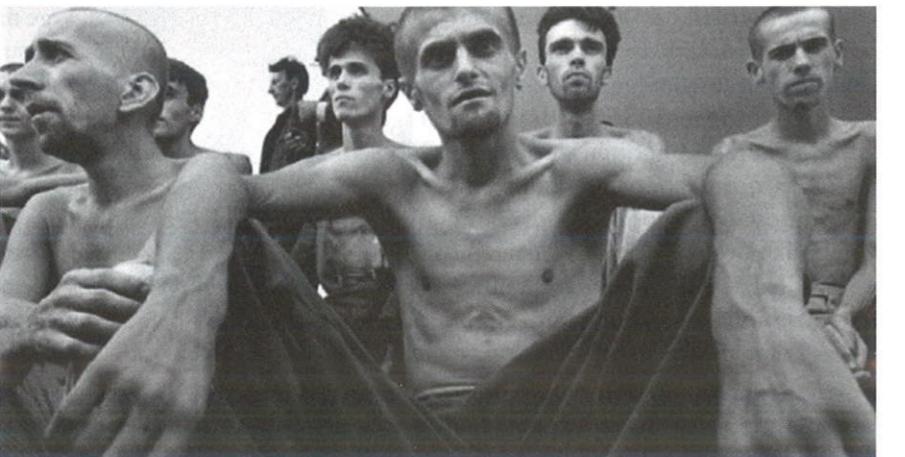
Prenaglašavajući vezu između čvrstine principa državnog suvereniteta Bosne i Hercegovine i artikulacije nacionalnog identiteta Bošnjaka (Muslimana) u federalnoj Jugoslaviji, Davor Marijan skicira odveć ovlašnim potezima neke od karakteristika njihovog modernog historijskog razvoja i pokušava relativizirati ključne tačke te identifikacije ponovo nišane Izetbegovića i njegovu izjavu na osnivačkoj skupštini SDA u maju 1990. o tome da „skoro 1000 godina Bosna postoji kao poseban politički entitet, sa samo dva relativno kratka prekida: za vrijeme stare Jugoslavije i u toku posljednjeg rata.“ Osporavajući ovakvo tumačenje i s njim povezanu artikulaciju nacionalnog identiteta Bošnjaka, on ga stavlja u kontekst skrivenih ambicija za dominacijom. Tako gradi osnovu za osporavanje politike odbrane države i njenih ustavnih principa od strane državnog rukovodstva RBiH i za reviziju karaktera rata, političkih ciljeva i platforme na kojoj je Armija RBiH vodila rat. Po intelektualnoj ekonomičnosti ovakav pristup je, kako se to kaže: klanje vola radi kile mesa, i s njim ne vrijedi polemisiati. U krajnjoj konsekvensi, on se sam objasnjava zaključcima poput Marijanovog da je „izrazito većini Hrvata Narodna, tj. Socijalistička Republika BiH bila (je) drastičan korak unatrag u odnosu na status i prava koja su izborili u zadnjim godinama Kraljevine Jugoslavije. Banovina Hrvatska, proglašena u kolovozu 1939. uoči samog početka Drugog svjetskog rata, dala je Hrvatima nakratko privid da su riješili svoje nacionalno pitanje. Nestankom Nezavisne Države Hrvatske i Banovina je nakon Drugog svjetskog rata gurnuta u, iz komunističke perspektive, ružnu nacionalističku prošlost.“ Ovo bi, valja, trebalo voditi zaključku o ispravnosti politike koja je težila podjeli Bosne i Hercegovine i povratu *banovinskih* stećevina Republici Hrvatskoj u hercegbošanskom UZP-poduhvatu 1991-1994.

KOMPROMITIRAJUĆI STEPEN NEOBJEKTIVNOSTI

U poglavlju *Političko organizovanje i strategije u Bosni i Hercegovini* Marijan nastavlja zapo-

četim kursem dokazivanja navodne bošnjačke političke pritvornosti, pa političke ciljeve SDA, koja je na parlamentarnim izborima dobila povjerenje većine bošnjačkog biračkog tijela, generalno označava biljegom kontroverzi i tvrdi da se „stranka trudila uviti ih u političku izmaglicu“ u kojoj su se krile težnje stvaranja nezavisne države Bosne i Hercegovine kao nacionalne države Bošnjaka (Muslimana). Za razliku od nje, političke ciljeve SDS-a i HDZ-a označava jasnim i nedvosmislenim. Kao krunski dokaz ponovo podastire Izetbegovićevu izjavu iz predizborne kampanje u septembru 1990. u kojoj je rekao da alternativa „za ideal građanske republike“ zapravo ne postoji i da je moguće jedino izbor između građanske republike i građanskog rata. Ovu tačnu dijagnozu ondašnjeg stanja društva i političkih odnosa u Bosni i Hercegovini, Marijan preokreće u navodnu prijetnju Izetbegovića građanskim ratom „ako se ne prihvati koncept države koji muslimanima treba jamčiti političku prevagu.“ Za takva stajališta nakon toga traži potvrdu u Izetbegovićevim izjavama datim u potpuno drugačijim okolnostima tokom 1992. i 1994. godine. Konačno, preskačući planetaro poznati scenarij uspostavljanja Herceg-Bosne, sa svim u njega uključenim likovima i događajima, kao da se ništa nije desilo između mitinga u Velikoj Kladuši 1990. i sukoba u dolini Neretve 1993. godine, poentira konstrukt pritvornosti zaključkom da je „Izetbegovićeva vojska nad Hrvatima u Konjicu primijenila „Karadžićev koncept“ jer je prikupila dovoljno oružja za takav postupak.“

Predstaviti smisao kompleksnih historijskih procesa u Bosni i Hercegovini i njenom okruženju tokom 1990–1995. kao rezultat razvoja političkih ideja samo jednog od aktera, ma kojeg, nije dostoјno ozbiljnog historičara. Pripisati ih gotovo potpuno razvoju ideja i djelovanju Alije Izetbegovića, kao lidera najslabije strane u sukobu, inferorne po svim parametrima ratovodstva, nesumnjiv je pokazatelj u najmanju ruku kompromitirajućeg stepena neobjektivnosti.

Logor Heliodrom

sve kada bi i bio moguć, ide u svakom slučaju na štetu hrvatskog naroda, onemogućavajući normalno teritorijalno ostvarenje hrvatske države“, koje je uporno iznosio hrvatski predsjednik Franjo Tuđman, i naravno prema njima formirao okvir političkog i vojnog djelovanja Hrvatske u Bosni i Hercegovini. Kada bi on uopće bio potreban, ovo bi bio jasan dokaz da ideološka i nacionalna ostrašćenost ne doprinose kvaliteti naučnog teksta.

POBJEDA HDZ HRHB-A

U glavi pod naslovom *Gradanska republika ili građanski rat!* autor navodi da su pobjedom HDZ-a na izborima u Bosni i Hercegovini 1990. Hrvati prvi put nakon 1945. u vrhu vlasti dobili svoje legitimne predstavnike: predsjednika Vlade i četiri ministra, te da je u drugim ministarstvima HDZ dobio mjesta zamjenika ministara, podsekretara i drugih visokih dužnosnika. Naravno da nije bez značaja za razumijevanje stavova o kojima je riječ tvrdnja da je hrvatski narod u Bosni i Hercegovini *prvi put nakon 1945.* u vrhu vlasti dobio svoje legitimne predstavnike, što bi značilo da su hrvatski funkcioneri iz aparata kvislinške i zločinačke NDH bili legitimni, a Hrvati u organima vlasti Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, uključujući najviše i najutjecajnije predstavnike, poput Branka

Mikulića, zatim druge visoke zvaničnike, poput Jadranka Prlića, i nižerangirane službenike u državnom aparatu, poput Ivice Lučića, jednog od rukovodilaca Državne bezbjednosti na području Hercegovine, da ovi Hrvati sve do 1990. nisu bili legitimni. Pitanje ustaške legitimnosti je u svakom aspektu sporno, ali je za stavove o karakteru rata u Bosni i Hercegovini mnogo značajnije pitanje HDZ-ovog i Tuđmanovog ličnog alhemičarskog umijeća kojim je, naprimjer, Jadranko Prlić od nelegitimnog predsjednika vlade SRBiH, na koju dužnost je sasvim sigurno došao kao Hrvat u okviru ostvarenja ustavnog principa ravnopravne zastupljenosti predstavnika svih naroda Bosne i Hercegovine, postao legitimni predsjednik vlade HRHB-a. Ovo poglavje inače predstavlja kratak pregled događaja koji su prethodili početku rata u Bosni i Hercegovini, i ne bi zavrijedilo posebnu pažnju prikazivača da nije legitimističkih i antilegitimističkih iskaza kojima je autor na više mesta prešao crtu horizonta nauke i zamakao izvan vidnog polja tragalaca za takvom vrstom teksta. Osim u navedene kvalifikacije ustaške vlasti, vidljiv trud uložio je i u legitimizaciju stavova i djelovanja Radovana Karadžića.

Od pokušaja da se relativizira poznati iskaz genocidne namjere izrečen sa skupštinske govornice njegovom beskorisnom kontekstualizacijom u cijelinu rasprave, koji je blago rečeno zbujujući, do potpunog izjednačavanja skupštinskih deklaracija usvojenih u legalnoj proceduri, kojima je iskazana volja najvišeg zakonodavnog tijela Bosne i Hercegovine za priznavanjem državne nezavisnosti, sa protivstavnom etničkom teritorijalizacijom provodenom nezakonitim, unilateralnim i nasilnim mjerama. Marijan skupštinsku deklaraciju o nezavisnosti od 15. oktobra i uspostavu srpske paradržave u Bosni i Hercegovini stavlja u istu ravan i naziva ih *omedavanjem terena.* U činjenici da su za deklaraciju glasali i hrvatski skupštinski zastupnici iz kluba HDZ-a on otčitava neodređenost ove stranke, pa time i izvornu nevinost, u odnosu na buduću etničku teritorijalizaciju, čime pokušava graditi alibi za njenu kasniju realizaciju, podrobno opisanu i u presudi ICTY-a. Iako se radi o živopisnom pristupu, ne može se osim kao izraz posve neumjesnog očaja razumjeti pokušaj da se jedna presuda međunarodnog tribunala ospori legitimiziranjem

stavova i prakse ratnog zločinca pravosnažno osuđenog drugom presudom pred istim sudom, između ostalog i za najteži zločin genocida.

ISJEČENI AKTERI, ZANEMARENI DOGAĐAJI

Redukcionistički pristup u promatranju događaja, sveden prvenstveno na Izetbegovića, u forsiranoj nakani da njegovim vlastitim stavovima i djelovanjem opovrgne političke ciljeve za koje se javno zalagao, u knjizi Davora Marijana brzo postaje zamoran s obzirom na količinu iz slike isječenih aktera i zanemarenih događaja. Tako u poglavljiju *Bošnjaci i muslimanska država* dio Izetbegovićevog obraćanja na zasjedanju Skupštine RBiH u augustu 1993. na kojem je raspravljan Owen-Stoltenbergov mirovni paket, gdje je rekao da je, ne mogavši više braniti koncept jedinstvene Bosne i Hercegovine, rukovodstvo zemlje odlučilo odbraniti barem „njenu cjelovitost, za buduće, nadam se razumnije generacije“, autor tumači kao „otvoreni pokušaj da se stvari država koju je muslimanski vrh zvao bosanskom, a okruženje, ne samo ono neposredno, islamskom državom.“ Osim redukovanja cjeline izjave na koju se poziva (vidjeti u: Admir Mulaosmanović, *Iskušenje opstanka: Izetbegovićevih deset godina 1990.-2000.*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2013, str. 125) i zanemarivanja konteksta najteže vojno-političke situacije u kojoj se Bosna i Hercegovina nalazila u ljetu 1993. godine, Marijan takođe demonstrira ili veliko neznanje ili još veću tendencioznost imputirajući Izetbegoviću autorstvo nad *bosanskom republikom* koju su navodno svi u okruženju zvali *islamskom državom*. Ova konstrukcija bi možda i bila održiva da sam naziv *bosanska republika* nije bio dio mirovnog prijedloga koji su ponudili Owen i Stoltenberg, a za koji je sam David Owen tvrdio da je izvorno bio ideja Franje Tuđmana i Slobodana Miloševića (David Owen, *Balkanska Odiseja*, Hrvatski sveučilišna naklada – Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 1998, str. 238). Tako Marijan pripisujući Izetbegoviću nepostojeće zasluge za ideju *bosanske republike* ili *islamske države*, koje izvorno pripadaju Tuđmanu i Miloševiću, bezuspješno pokušava dokazati pretvornost cijele bosanskohercegovačke politike tokom rata.

Poglavlja *Herceg-Bosna ili „Boban stvara državu u državi“* i *Herceg-Bosna između Sar-*

jeva i Zagreba, sadrže ne posebno nadahnutu elaboraciju već poznatih i u kontekstu kontra-UZP poduhvata obaveznih teza o nespremnosti ili čak raspadu *republičkih institucija BiH*, te posljedičnoj nužnosti formiranja Herceg-Bosne i čak njenoj legalnosti i ustavnosti. I poglavje „*Ovo nije naš rat: Bosna i Hercegovina tijekom rata u Hrvatskoj 1991.*“ sadrži manje-više poznate optužbe na račun Izetbegovića da je zbog pasivnosti svojevoljno ostavio Bosnu i Hercegovinu bez odbrane, što je do izražaja došlo u proljeće 1992., kao i standardne optužbe za učešće bošnjačkih oficira u napadima JNA na Hrvatsku i njihovoj navodnoj kasnijoj ulozi u sukobima ARBiH sa HVO-om.

Glava *Eskalacija i tijek rata u Bosni i Hercegovini 1992.* po karakteristikama teksta pokazuje nešto drugačiju tendenciju u kojoj se iza vatre i dima nesmanjene kontra-UZP artiljerije pojavljuje i nešto od talenta i erudicije koju vojni povjesničar Davor Marijan pokazuje u svojim uspješnim radovima. Zavidno poznavanje događaja o kojima piše ipak je kombinovano sa izraženom senzibilostu za svaku mogućnost relativiziranja vojnih zasluga TO RBiH, koje po njegovom mišljenju u tom početnom periodu pripadaju isključivo HVO-u i HV-u. Marijanu je kratak prikaz početka rata, dat na svega desetak stranica teksta ovog poglavlja, bio dovoljan za daleko-sežan zaključak da je „Hrvatski doprinos opstanku BiH kao pojma pod kojim se podrazumijeva teritorij i država osjetno (je) veći od muslimanskog.“ Kao pečat na tu presudu autor citira Tuđmanove riječi upućene Izetbegoviću u julu 1992. godine: „da se hrvatski puk nije samoorganizirao uz hrvatsku pomoć... vjerojatno bi pala Bosna. Jer vi tada još niste bili naoružali muslimanski dio pučanstva za obranu.“ Naravno, ovaj zaključak nije izведен nikakvom validnom naučnom argumentacijom, pa i ne zaslužuje odgovor zasnovan na takvoj argumentaciji. Ovdje je posrijedi jeftina politička doskočica kojoj se može odgovoriti na razne načine, pa i doskočicama iste težine. Na ovu Marijan-Tuđmanovu ocjenu zasluga za održanje Bosne moglo bi se, naprimjer, odgovoriti da bošnjačka politička elita nije duboko respektovala iskazane težnje hrvatskog naroda odbijajući ostanak Bosne i Hercegovine u Jugoslaviji u kojoj nije istovre-

meno i Republika Hrvatska, Izetbegović je mogao biti predsjednik Jugoslavije, ne bi bilo HVO-a i Herceg-Bosne, a najvjeroatnije ni Republike Hrvatske u današnjim granicama. To bi, razumije se, bio površan, netačan, nedostojan i jednako glup odgovor kao i izazov na koji je dat.

KOKETIRANJE S ČINJENICAMA

U glavi pod naslovom *Ratna suradnja „prirodnih“ saveznika* možemo pročitati poznate optužbe o koketiranju Izetbegovića sa JNA, prisvajanju legitimite bosanskohercegovačke oružane sile isključivo od strane Armije RBiH i slične, te o taktiziranju *bošnjačke strane* i neiskrenom savezništvu. O kakvim se argumentima u ovom dijelu radi vidi se iz toga što autor kao primjer taktiziranja od strane TORBiH/ARBiH navodi naredbu Štaba TORBiH od 10. juna u kojoj se potčinjenim sastavima nalaže da u mjestima u kojima uz TO „postoje i štabovi HVO, u tom slučaju istim se mora reći da nam je zajednički neprijatelj i sa istim uspostaviti saradnju i sadejstvo.“ Dokaz navodnom taktiziranju autor ne nalazi u sadržaju, već u datumu pod kojim je ovaj dokument zaveden, nalazeći ga zadocnjelim. Na stranu što su prije ove naredbe istovjetne upute davane snaga TORA i ranije, ovdje se postavlja pitanje suštine odnosa, a ne kronologije. U tom smislu, ako je citirani akt osnova za zaključak o taktiziranju Armije RBiH po pitanju savezništva, šta bi onda predstavljala instrukcija dopredsjednika HVO-a Darija Kordića data 17. maja 1992. općinskom strožeru HVO Kreševu, u kojoj se, između ostalog, nalaže da je HVO jedina legalna vrhovna vojna komanda na prostoru HZHB-a, da vojnik HVO-a izričito mora nositi oznaku HVO-a i na kapi hrvatski grb i ne može imati nikakvo drugo obilježje, a da se „u ovom međuperiodu“ može tolerisati postojanje određenih „muslimanskih vojnih formacija“ koje će se dogovorno staviti pod komandu HVO-a, ali te vojne formacije ne mogu ostvariti prava kao pripadnici HVO-a (Mesud Šadinlija, *Između pravde i realpolitike: odnos mirovnih planova i vojnih operacija u Bosni i Hercegovini 1992–1995*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2018, str. 208). Marijan, razumljivo, prešuće ovakve stavove čelnika HVO-a kada

ocjenjuje prirodu saradnje i konstruiše optužbe za taktiziranje.

POVRŠAN PREGLED

Slika složenog bezbjednosnog i političkog stanja u Bosni i Hercegovini od druge polovine 1991. do početka agresije data je u glavi *Raspad sustava i ratno življenje*. Naglasci su na nacionalnoj izdiferenciranosti svih aspekata tog stanja i općoj disfunkcionalnosti države i njenih organa, s očitim krajnjim ciljem da se opravda svaki zahvat u sferu njenog suvereniteta. Tako autor navodi da je nakon što je preuzeo vlast u nekoliko srednjebosanskih općina, HVO konstantno nastojao „da se u nju uključe i predstavnici SDA, tj. Muslimani“, i da se smatralo da je to najbolji način da isti prihvate hrvatsku vlast na ovim područjima. Slične ponude i očekivanja iskazane su prije toga na području Hercegovine. Ovo pozivanje na spremnost HVO-a da u zamjenu za saglasnost sa likvidacijom ustavno-pravnog poretka i nacionalnog suvereniteta u vlastitoj i međunarodno priznatoj državi Bosni i Hercegovini, političkim predstvincima Bošnjaka velikodušno ustupi dio rukovodnih pozicija u paradržavnom sistemu, usmjereno je tome da se odbijanje takvog nacionalno-političkog suicida označi kao opravdanje njegove nasilne uspostave, koja sljedstveno tome, predstavlja legitiman čin i historijsku nužnost, a ne udruženi zločinački poduhvat. U ovom dijelu autor takođe daje dosta opširan ali uglavnom monoperspektivan opis karakterističnih incidenta koji su prethodili otvorenom oružanom sukobu.

U glavi *Međunarodna zajednica: „stručnjaci“ i „ljudi na terenu“*, autor se bavi različitim aspektima uticaja međunarodnih faktora tokom rata u Bosni i Hecegovini. Između ostalog, dat je dosta površan pregled osnova mirovnih planova, u kojem čitalački utisak kvare mjestimična insistiranja na malo relevantnim stavovima, garnirana sa proizvoljnim tumačenjima i tvrd-

žane agresije na Bosnu i Hercegovinu logična je posljedica *mernodopskih* premissa na kojima je bio koncipiran.

Opći smisao odnosa međunarodnih diplomata i medija prema hrvatskoj politici u Bosni i Hercegovini Marijan unutar ove glave zaključuje nečim što liči na lječenje onkoloških oboljenja andolom. Stavljući u fokus ovog značajnog pitanja stavove i politiku hrvatskog predsjednika Franje Tuđmana, on navedeni odnos objasnjava kao posljedicu Tuđmanove iskrenosti koja je bila „štetna za opći hrvatski položaj“, ali da ta iskrenost iskazivana u brojnim izjavama, kao što su izjave o tome da je Bosna i Hercegovina umjetna, ili kolonijalna, ili komunistička tvorevina, da ne može postojati izvan Jugoslavije, da je svaka BiH štetna za hrvatske interese, da ove kao i brojne slične izjave nisu u stvari bile u skladu sa hrvatskim postupcima, jer je Hrvatska samo pomagala *Muslimanima* sve do proljeća 1993. kada se „muslimanski napadi na bosanskohercegovačke Hrvate više nisu mogli ignorirati.“ Sasvim je sigurno da uprštena formula ovog Marijanovog andola neće izlječiti UZP, a nije izvesno ni da umanjuje bol.

PRIBLIŽNO TOČNI ODGOVORI

Nakon izlaska iz dijela knjige koji je žrtvovao gradnji zamršenih i neučinkovitih konstrukcija udruženog kontra-UZP poduhvata, Davor Marijan se u dijelu posvećenom opisu ratišta, strukture i karakteristika ratujućih vojski, ponovo našao na terenu na kojem se dobro snalazi. Ovi dijelovi su pisani sažetom preciznošću u pogledu faktografije, zbog čega ćemo u okviru ovog osvrta skrenuti pažnju tek na nekoliko aspekata koji u određenoj mjeri odstupaju od takvog standarda.

Tako na početku glave naslovljene sa *Oružane snage* iznosi ocjenu da je „u kadrovskom i organizacijskom smislu muslimanska Armija RBiH mnogo (je) dugovala JNA, za razliku od

Franjo Tuđman, Gojko Šušak, Ivan Jarnjak i Zvonimir Červenko, foto: Goran Šebelić / CROPIX

hrvatskog HVO-a, koji je nastao iz dijela prostorne strukture Teritorijalne odbrane.“ Ova tvrdnja je na osnovu autorskog autoriteta izrečen lični utisak, na koji on svakako ima puno pravo, i u pogledu kojeg nije potrebno polemisati. Korisno je tek skrenuti pažnju na to da ona, ako pretpostavimo da je tačna, potpuno ruši vrlo čest argument u hrvatskoj literaturi kojim se opravdava formiranje HVO-a, a koji je sadržan u ocjeni nespremnosti legalnih struktura Bosne i Hercegovine za odbranu. Prostorna struktura Teritorijalne odbrane za koju Marijan tvrdi da je iz nje nastao HVO, jeste ta ustavom definisana struktura Bosne i Hercegovine odgovorna za njenu odbranu. Ako je unutar nje bilo moguće pripremiti stvaranje HVO-a, znači da je odbranu bilo moguće pripremati i bez rušenja tih struktura u okviru stvaranja HVO-a i HZHB-a.

Na drugom mjestu, u poglavlju *Neke značajke Hrvatskog vijeća obrane* data je ocjena da je HVO hronično

patio od nedostatka profesionalnog vojnog kadra i kao ilustracija su navedeni primjeri aktivnih vojnih lica na mjestima zapovjednika brigada HVO-a. Ono što je uočljivo je potpun izostanak statističkih podataka o ukupnom broju profesionalnih oficira i podoficira na svim dužnostima, ne samo zapovjednika brigada, te ukupan broj rezervnih starješina čije je vojno znanje i iskustvo u svim vojskama na bosanskohercegovačkom ratištu bilo od velikog značaja. Nije jasno zašto je Marijan izostavio ove podatke, s kojima bez sumnje raspolaze.

Poglavlje *Armija Bosne i Hercegovine* Marijan počinje tvrdnjom da je SDA nemajući kontrolu nad Teritorijalnom odbranom formirala Patriotsku ligu kao paravojnu formaciju, a zatim je u aprilu Patriotskoj ligi pripojena TO iz općina sa muslimanskim većinom. Za ovu tvrdnju uzima kao izvore određene autore koji se svojim radovima legitimiraju kao ključni subjekti pomenutih zbivanja.

Iz navedenog naučnog aparata knjige je vidljivo da je imao uvid i u druge radove, uključujući radove drugih aktera događaja, koji ih interpretiraju drugačije, i uključujući autore koji koriste validne historijske izvore. Ozbiljan historičar događaje mora interpretirati prema primarnim izvorima, koji kažu da je Patriotska liga, zajedno sa drugim neformalnim sastavima, ušla u sastav TO, a ne obrnuto, ma šta o tome rekli navodni akteri čiji se historijski značaj očitava samo u njihovim vlastitim izjavama i napisima. Dovršavajući izlaganje inverzije hijerarhije međusobnih preuzimanja, Marijan čini još nekoliko činjeničnih promašaja, kao što je navođenje Sefera Halilovića kao komandanta PL-a, što on nije bio. Takođe je netačna interpretacija da je Teritorijalna odbrana 23. juna preimenovana u Armiju Republike Bosne i Hercegovine i da su tada organizovane Oružane snage. Formiranje Armije Republike Bosne i Hercegovine regulisano je Uredbom

sa zakonskom snagom o Oružanim snagama Republike Bosne i Hercegovine od 20. maja 1992. godine, kada je određeno da će do organiziranja Armije njenu funkciju vršiti TO, što je ova i činila sve do 4. jula 1992.

U poglavlju *Hrvatska vojska u ratu s Armijom Bosne i Hercegovine*, Davor Marijan na određen način pokušava relativizirati tvrdnje o brojnosti jedinica i ljudstva iz sastava HV-a angažiranih u Bosni i Hercegovini. Angažman HV-a ispravno je podijelio u tri vremenska perioda, od kojih za djelovanje u Bosni i Hercegovine nije postojala saglasnost njenih legalnih državnih organa u središnjem periodu, od januara 1993. do proljeća 1994, pa je taj period problematičan, jer je po međunarodnom pravu predstavljao nesumnjivu agresiju. Autor daje zanimljiv i koristan pregled profesionalnih i rezervnih jedinica HV-a, sa podacima o brojnosti njihovih angažovanih dijelova, pri čemu se pomno čuva rekapituliranja ukupne brojnosti ovih snaga u pojedinim periodima ili bar neke lične procjene prosječnog angažmana. Naizgled vješto, na kraju poglavlja tu procjenu plasira pozivajući se na izvor koji je taj podatak iznio predstavnicima EZ-a na terenu, a koji govori da na „ovim prostorima ima 300-500 dragovoljaca rodom iz ovih krajeva a žive u RH“, i potvrđujući je riječima da je to „bio približno točan odgovor.“ Iako se radi o uzaludnom naporu, jer u suštini čin agresije ne zavisi od brojnosti angažovanih vojnika, nije bez značaja primjetiti da je autorova procjena brojnosti vojnika HV-a u Bosni i Hercegovini s početka februara 1994. nekoliko puta manja od broja koji je 2. marta priznao hrvatski ministar vanjskih poslova Mate Granić, izjavivši da će Hrvatska povući preostalih 1.000 vojnika iz Bosne i Hercegovine, a da je prethodne sedmice već povučeno njih 1.200 (*Hrvatska će povući vojнике iz BiH*, Oslobođenje, 3.3.1994, str. 5).

FALISIFICIRANJE POČETKA RATA

Glava *Rat prije rata: incidenti i sukobi između „prirodnih“ saveznika tijekom 1992.* sadrži pregled međusobnih sporenja, incidenta i sukoba u odnosima legalnih organa vlasti Republike Bosne i Hercegovine i struktura HZHB-a u drugoj polovini 1992. Izvodeći zaključke o ovim sukobima Marijan se pozvao na dokument u kojem se, i po mom mišljenju, nalazi

sistematisiran odgovor na pitanje o njihovim uzrocima. Radi se o političkoj povelji HDZ-a Bosne i Hercegovine iz koje je citirao stav kojim je HDZ pozvao „predstavnike muslimanskog naroda na hitne razgovore radi zaustavljanja sukoba, dogovor o privremenom razgraničenju i poštivanje autoriteta vojne i civilne vlasti stvorene na teritoriju HZHB-a, do definitivnog političkog i ustavnopravnog uređenja BiH.“ Marijan iz nekog razloga ne navodi druge zanimljive dijelove dokumenta, koji su takođe značajni za razumijevanje sukoba o kojima je riječ u jesen 1992. i kasnije. U njima je istaknuto kako je HDZBiH dio jedinstvenog HDZ-a i da u svojoj politici postupa „onako kako odgovara vitalnim interesima čitavog hrvatskog naroda“, te da su „uz svesrdnu pomoć Republike Hrvatske matične države svih Hrvata“ sprječena stradanja većih razmjera i „osiguran prostor na kojem se organizira život kroz privremenu izvršnu vlast izraženu kroz Hrvatsko vijeće obrane.“ Kroz poziv predstvincima *muslimanskog naroda* na dogovor o razgraničenju i poštivanju autoriteta vlasti HZHB-a (na „osiguranom prostoru“ i „onako kako odgovara vitalnim interesima čitavog hrvatskog naroda“) uz rezolutan stav da je to „nužan preduvjet radi sprječavanja daljnjih sukoba i opstanka BiH kao samostalne i suverene države“, iščitava se prilično jasno temeljni uzrok i smisao sukoba o kojima je riječ (*HDZ BiH: Politička povelja Glavnog odbora HDZ-a BiH*, u: Miroslav Tuđman i Ivan Bilić, *Planovi, sporazumi, izjave o ustavnom ustrojstvu Bosne i Hercegovine 1991.–1995.*, Zagreb, 2005, str. 160–161). Marijan ove stavove ne dovodi u vezu sa događajima o kojima piše. S druge strane ulaže nemali napor da delegitimira svaki pokušaj Bošnjaka da sačuvaju svoja nacionalna i građanska prava u Bosni i Hercegovini, svojoj matičnoj državi, u kojoj su konstitutivni i ravnopravni sa Hrvatima (kao i sa Srbima) na svakom njenom dijelu, i da se zaštite od bezobzirne uzurpacije i potiranja istih nasilnim uvođenjem paradržave Herceg-Bosne, a da svaki otpor ovom odnarođavanju i diskriminaciji svrstati u temeljne uzroke incidenta, napetosti i čitavog oružanog sukoba. Istina, uglavnom to ne čini na posebno uvjerljiv način.

Tako mu se desilo da je početak dijela knjige naslovljen *Kronologija zbijanja 1993.* –

1994. i plozi za razumijevanje muslimansko-hrvatskog rata, obilježio impresivnim otkrićem da je „naredba kojom je 305. brdska brigada poslana u dolinu Vrbasa u stvari (je) akt kojim je počeo rat između Muslimana i Hrvata.“ I da nije u pitanju brigada koja je sa formiranjem počela negdje sredinom decembra 1992. na području Bugojna, skupljajući po srednjoj Bosni rasuto vojno-sposobno ljudstvo prognano iz Jajca, već da je riječ o nekoj od tada najjačih jedinica ARBiH, bilo bi neozbiljno takav neborbeni manevr okarakterizati kao *casus belli*. O kako apsurdnoj tvrdnji se radi pokazuje i sam autor koji u vezi pomenute naredbe u nastavku navodi da su „njezin nadnevak i djelovodni broj za sada nepoznati.“ Otkrićem da januarski ultimatum HVO-a snagama ARBiH u *hrvatskim provincijama* neusvojenog Vance-Owenovog plana da se potčine HVO-u ili napuste teritoriju, nije uzrok početka rata kojem je posvetio cijelu knjigu, Marijan se ovim prenaprezanjem neuvjerljive argumentacije opasno približio groteski. Jer šta bi drugo bio zaključak njegovog izlaganja, osim da u djelovanju HVO-a i HV-a početkom 1993. nije bilo ničega neprihvatljivog ili inkriminirajućeg, da nije bilo nikakvog UZP-a, već samo nužni i legitimni odgovor na primicanje dijela imperijalne sile jajačkih progranika strateški važnom prostoru Bugojno-Gornji Vakuf-Prozor. Nakon ovakve argumentacije, u nastavku izlaganja o događajima s početka aprila 1993. godine, ponovljeni ultimatum HVO-a o potčinjavanju ARBiH, uz prijetnju upotrebo oružane sile, hladno se može prihvati kao legalni akt vlasti, a otpor ARBiH takvom nametanju kao uzrok sukoba. Marijan upravo to i čini.

Osvrt na neutemeljenost pojedinih ocjena, ilustriran označavanjem neidentifikovane naredbe o upućivanju 305. brigade na područje Bugojna kao uzroka rata, nije usamljen primjer. Dio u kojem se bavio sukobom u Lašvanskoj dolini, Marijan otvara pozivajući se na mišljenje navodnog povjesničara C. R. Shradera izneseno u njegovoj knjizi *Muslimansko-hrvatski građanski rat u srednjoj Bosni: vojna povijest 1992.-1994.* (Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2004) da je „siječanski sukob u središnjoj Bosni bio priprema 3. korpusa Armije BiH za travanjku ofanzivu.“ Marijan nije preuzeo Shraderovo šire objaš-

njenje namjera ARBiH s početka 1993. izneseno u navedenoj knjizi, gdje on ocjenu na koju se poziva Marijan i druge svoje fantazmograje zasniva na *strategijskom ofanzivnom planu ABiH*, iz čije realizacije su navodno proistekli oružani sukobi ARBiH i HVO u Srednjoj Bosni. Shrader ne navodi strategijski plan kao konkretan dokument, i sam priznaje da mu se ne zna ni autor, ni vrijeme nastanka, ali ga uzima kao utvrđenu historijsku činjenicu, iscrpo citira i na tom nepostojećem dokumentu zasniva svoje ocjene, koje Marijan preuzima i dalje gradi vlastiti prikaz sukoba u Lašvanskoj dolini tokom januara 1993.

Autor u ovoj knjizi uglavnom umješno koristi veliki broj dokumenata i drugih historijskih izvora. Međutim, kada dijelovi sadržaja nekih od njih ne odgovaraju njegovoj prenapregnutoj interpretativnoj konstrukciji, pribjegava i ocjenama poput: „Očito je da lažna izvešća komandi korpusa u A. BiH nisu bila samo značajka 3. nego i 4. korpusa.“ Uobičajeno je da historičari cijene autentičnost, vjerodstojnost i druge unutrašnje i spoljne odlike historijskih izvora koje koriste. Kritički odnos se podrazumijeva prema činjenicama koje se utvrđuju ili propituju. U profesionalnoj historiografiji nije baš uobičajeno da rezultat tog odnosa bude usmjeren na difamaciju tvorca građe. Ovakve pojave češće srećemo u okviru onoga što u javnom diskursu nazivamo kultura sjećanja, što je uobičajen opći naziv koji se koristi za označavanje nenaučnog bavljenja prošlošću. U pojedinim dijelovima Marijanove knjige prisutan je takav manir, kao u primjeru relativiziranja odgovornosti HVO-a za granatiranje centra Zenice, pozivanjem na navodne upute koje je dao „agitprop ABiH“ da je dozvoljeno slagati i da je čak i „preporučljivo kad se radi o neprijateljima – dušmanima.“

U opisima borbi vođenih u Hercegovini, gdje je dat sistematiziran i uopšten prikaz primjeren perspektivi pregleda cijelog toka sukoba, dolazi do izražaja disproporcija na glasaka na određenim sadržajima primijenjena u ovom i nekim od prethodnih poglavljja. Tako vidimo u nekoliko opisanih ofanzivnih nastupa hrvatskih snaga, bilo da je u pitanju vraćanje pod kontrolu zemljишnih objekata koje je zauzela ARBiH, bilo da je u pitanju primarno ofanzivno djelovanje, da se u glavnoj ulozi pojavljuju dijelovi gardijskih brigada

da HV-a. Značaj borbene vrijednosti ovih jedinica i njihov uticaj na tok borbenih dejstava se u dijelovima u kojima negira agresiju na Bosnu i Hercegovinu relativiziraju utkivanjem njihove brojnosti u cjelokupan obim angažovanja ljudstva na bojištu.

Naravno, autor je dao i osvrt na rušenje Starog mosta u Mostaru, gdje je formalna objektivnost inscenirana navođenjem tvrdnje da ga je srušila tročlana posada tenka HVO-a (inače je ovakva formulacija, koja sugerira posve nemoguću i nepostojeću nezavisnost i autonomnost djelovanja *tročlane posade*, kao da je u pitanju strategijska grupacija vojske i kao da čitav lanac komandovanja i kontrole HVO-a i HV-a s tim nema ništa, nedostojna referentnog vojnog historičara), uz istovremeni osvrt na *drugačije mišljenje* pri čemu je to, očekivano, mišljenje pokojnog Slobodana Praljka da je to učinila ARBiH radi „dodataknog demoniziranja hecegovačkih Hrvata i HVO-a.“ Činjenica da su takve nebuloze odbačene u sudskom postupku u kojem je za ratne zločine, i učešće u UZP-u, osuđen i pomenuti Praljak, nije zavrijedila mjesto u autorovoj interpretativnoj vizuri.

U pogledu ratnih zločina koje su počinile snage HVO-a, Marijan je primjetno suzdržan i uglavnom ih ne pominje u svom tekstu. U najeklatantnijim slučajevima, kada to čini, naglasak njegovih razmatranja je nešto pomjeren. Tako kada govori o masakru u Ahmićima, navodi samo da je u napadu HVO-a „poginulo i ubijeno 88 osoba.“ Osim što je navedeni broj žrtava manji od stvarnog, u nastavku izlaganja svu pažnju posvećuje nastojanju da dokaže „da je u odbrani sela netko već bio angažovan“, odnosno da pokaže da su u selu zatečeni pripadnici ARBiH pružili otpor napadačima na svoje domove, pokušavajući stravični pokolj civila relativizirati dokazivanjem da je u selu bilo i vojnika. To naravno nema nikakve veze s normama međunarodnog i ratnog prava, a bome ni s moralom, i tako se ne može umanjiti razmjera i težina zločina počinjenog u Ahmićima, niti osporiti UZP u okviru kojeg je počinjen.

Na drugom mjestu, u glavi *Zločin i kazna* vrlo suzdržano, no ipak decidno, Marijan navodi da je „na strani HVO-a u ratu s Muslimanima bilo (je) zločina, protjerivanja civila, protupravnog korištenja zarobljenika za rad, nehumanog postupanja, pljački i uništavanja

imovine.“ U diskursu kojeg se drži do kraja svog rukopisa i u preuzetom standardu utvrđivanja historijskih činjenica, ova rečenica je nemjerljiv ustupak faktu postojanja međunarodnog prava i podrazumijeva se da je njome moguće kupiti pravo na paušalnu ocjenu, koja naravno slijedi odmah iza ove rečenice, i koja kaže da „sve vrste nedjela koja su se zbila na strani HVO-a nalaze se i na strani Armije BiH, i to većinom u osjetno većem opsegu. K tome, hrvatska nedjela nastala su kao odgovor na muslimanska nedjela.“ Naravno, nakon ovog ide lament nad pristrasnošću Haškog tribunalu i na istovjetnim premissama zasnovan pregled ratnih zločina, logora i zatvora, te etničkog čišćenja teritorije dat u istoimenim kraćim poglavljima.

Ovo prevashodno kontra-UZP struktuirano djelo svoj logičan završetak ima u poglavljju kojim autor nastoji zabiti posljednji klin u kovčeg smisla postojanja i objektivnosti djelovanja ICTY-a. Poglavlje nosi naziv *Međunarodna pravda?* i u njemu možemo pročitati kako je „osnovni problem nastojanje Haškog suda da piše povijest, čime je ostao više u sferi međunarodne politike nego pravosuđa.“ Taj primat međunarodne politike nad pravom i pravdom, po Marijanu, najjasnije se vidi i objašnjava u pravosudnom treptanju „muslimansko-hrvatskog rata“ pomoću „koncepta zajedničkog zločinačkog pothvata.“

U ovom osvrtu sam nastojao skrenuti pažnju na nekoliko, po mom sudu i znanju, karakterističnih spornih stavova u interpretaciji uzroka, toka i karaktera političkih i vojnih odnosa i događaja, uključujući i oružani sukob, kojima se bavio Davor Marijan u knjizi *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.* To nisu svi sadržaji njegove interpretacije sa kojima se ne slažem i o kojima imam drugačije spoznaje. Takođe, osim istaknutog sigurnog vladanja izvorima, dobrog poznавanja jednog dijela arhivske građe i literature koja se odnosi na predmet istraživanja, ova knjiga ima i drugih vrijednosti, koje nisam posebno isticao. Siguran sam da će se predstavljena građa i njome utvrđene činjenice, pa i dijelovi interpretacije Davora Marijana, nekada, u nekoj i nečijoj sintezi, sresti sa punom mjerom smisla i dosta-janstva historijske nauke, i tako potvrditi vrijednosti koje su ovom prilikom ostale zasjenjene kontra-UZP imperativima.